



СЕКЦІЯ 3. ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.922

ПРОФЕСІЙНА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Барко В.І., д. психол. н., професор,
головний науковий співробітник
*Державний науково-дослідний інститут
Міністерства внутрішніх справ України*

Остапович В.П., к. юрид. н.,
завідувач лабораторії
*Державний науково-дослідний інститут
Міністерства внутрішніх справ України*

Барко В.В., к. пед. н.,
старший науковий співробітник
*Державний науково-дослідний інститут
Міністерства внутрішніх справ України*

У статті проаналізовано наукові підходи до здійснення професійної психологічної підготовки поліцейських Національної поліції України. Запропоновано авторське бачення організації і проведення такої підготовки. Також аргументується внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів, які регулюють професійну підготовку поліцейських.

Ключові слова: *Національна поліція України, професійна психологічна підготовка, психологічна готовність, мотивація, стрес.*

В статье проанализированы научные подходы к осуществлению профессиональной психологической подготовки полицейских Национальной полиции Украины. Предложено авторское видение организации и проведения такой подготовки. Также аргументируется внесение изменений и дополнений в нормативно-правовые акты, регулирующие профессиональную подготовку полицейских.

Ключевые слова: *Национальная полиция Украины, профессиональная психологическая подготовка, психологическая готовность, мотивация, стресс.*

Barko V.I., Ostapovych V.P., Barko V.V. PROFESSIONAL PSYCHOLOGICAL TRAINING OF UKRAINIAN NATIONAL POLICE OFFICERS

The article analyses the scientific approaches to realization of professional psychological training of Ukrainian national police officers. The authors suggest original approach to arrangement and execution of such training. The amendments and addenda are introduced to the normative acts that regulate professional training of Police officers.

Key words: *National police of Ukraine, professional psychological training, psychological readiness, motivation, stress.*

Постановка проблеми. В умовах загрози криміногенної ситуації в державі особливого значення набувають питання професійної підготовки поліцейських до службової діяльності. Досвід передових зарубіжних країн свідчить про те, що ефективна професійна підготовка правоохоронців обов'язково передбачає психологічний складник. Ефективний поліцейський має не лише володіти спеціальними професійними знаннями й уміннями, а й бути психологічно готовим до дій в особливих і екстремальних умовах, комунікації з різ-

ними категоріями громадян, застосування фізичної сили і спецзасобів, швидкого реагування на події в умовах дефіциту часу, ризику, впливу багатьох стресових чинників [4–10]. Тому важливим напрямом підвищення ефективності функціонування правоохоронного органу є забезпечення професійної психологічної підготовки поліцейських до умов професійної діяльності. Така підготовка передбачає озброєння поліцейських системою психологічних знань і умінь, необхідних для успішної службової діяльності, формування у працівників

поліції комплексу професійно важливих індивідуально-психологічних якостей (мотивів діяльності, загальних і спеціальних здібностей, характерологічних особливостей). Наразі не напрацьовано власного досвіду щодо професійної психологічної підготовки поліцейських до діяльності. Досі не розроблено відповідного нормативно-правового забезпечення такої підготовки поліцейських. У Законі України «Про Національну поліцію» нічого не говориться про систему професійної психологічної підготовки поліцейських.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження багатьох авторів показують, що поліцейському потрібно мати необхідні для роботи професійно важливі індивідуально-психологічні якості, серед яких особливо важливими є сила і лабільність нервової системи, сміливість, стресостійкість, комунікабельність, лідерські якості, достатньо високий інтелект і креативність, мотивація досягнення і самоздійснення тощо. Названі індивідуальні особливості необхідно враховувати під час професійного відбору кадрів до поліції, також важливо постійно розвивати і вдосконалювати різні компоненти психологічної готовності поліцейських до діяльності у процесі здійснення спеціальної професійної психологічної їх підготовки [4, с. 25; 5, с. 54]. Проте чинна законодавча база діяльності Національної поліції України не дозволяє повністю реалізувати актуальні завдання професійної психологічної підготовки поліцейських.

Аналіз нормативно-правової бази і останніх досліджень, присвячених питанням професійної підготовки поліцейських та психологічної роботи в Національній поліції України, показує, що головними документами, які регламентують питання організації та проведення професійної та службової підготовки поліцейських, є Закон України від 02.07.2015 «Про Національну поліцію», постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877 «Про затвердження Положення про Національну поліцію», а також наказ МВС України від 26.01.2016 «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» [1–3]. Вітчизняні науковці надають великого значення розробці проблематики психологічної підготовки поліцейських і проблем психологічного забезпечення діяльності МВС. Проведено чимало наукових досліджень і розроблено навчально-методичні, практичні посібники і рекомендації для поліцейських, керівників підрозділів поліції, психологів і працівни-

ків кадрових апаратів, які спрямовані на здійснення психологічного забезпечення діяльності Національної поліції.

Так, вітчизняні науковці за останні роки провели наукові дослідження і підготували видання за актуальною тематикою, пов'язаною з розвитком професійно-психологічної готовності поліцейських до службової діяльності (В.І. Барко, В.О. Криволапчук), формуванням психологічної та фізичної готовності особистості до дій в екстремальних ситуаціях (І.В. Клименко, В.О. Лефтеров), забезпеченням психологічного здоров'я працівників Національної поліції (В.В. Барко, В.П. Остапович), психологічним забезпеченням працівників ОВС та військовослужбовців Національної гвардії – учасників антитерористичної операції (Л.А. Кирієнко, Ю.В. Котляр), використанням психотехнологій у практиці підготовки особового складу правоохоронних органів (І.І. Пампура, Н.В. Ярема), вивченням психологічних аспектів спілкування з особами, які мають намір скоїти суїцид (С.І. Яковенко, О.М. Цильмак), дослідженням дій працівників патрульної поліції під час виїздів на виклики тощо [4–8].

На замовлення Департаменту кадрового забезпечення Національної поліції України Міністерства внутрішніх справ України (ДКЗ НПУ МВС України) науковці Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України (ДНДІ МВС України) наразі розробляють наукову проблематику підвищення ефективності управлінської діяльності керівників підрозділів Національної поліції, професійного психологічного відбору поліцейських і керівників поліцейських підрозділів, створення методичного інструментарію психологічного супроводу діяльності поліції.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття можливих напрямів вдосконалення психологічної підготовки працівників Національної поліції України як важливої умови підвищення ефективності діяльності поліції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначалось вище, головними документами, які регламентують проведення професійного навчання поліцейських, є Закон України «Про Національну поліцію», постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Національну поліцію», наказ МВС України «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України».

Розглянемо, як зазначені правові документи сприяють вирішенню завдань професійної психологічної підготовки поліцейських.



Статтею 72 Закону України «Про Національну поліцію» передбачено, що професійне навчання поліцейських включає декілька видів, а саме: 1) первинну професійну підготовку; 2) підготовку у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання; 3) післядипломну освіту; 4) службову підготовку як систему заходів, спрямованих на закріплення та оновлення необхідних знань, умінь та навичок працівника поліції з урахуванням оперативної обстановки, специфіки та профілю його оперативно-службової діяльності.

Стаття 73 Закону («Первинна професійна підготовка») визначає, що поліцейські, які вперше прийняті на службу до поліції, з метою набуття спеціальних навичок, необхідних для виконання повноважень поліції, зобов'язані пройти первинну професійну підготовку за відповідними навчальними програмами (планами), затвердженими Міністерством внутрішніх справ України.

Стаття 74 Закону («Підготовка поліцейських у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання») передбачає, що до вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, можуть бути зараховані громадяни України, яким станом на 31 грудня року вступу виповниться 17 років.

Стаття 75 Закону («Післядипломна освіта поліцейських») визначає, що для поліцейських є обов'язковою також післядипломна освіта, яка здійснюється на загальних засадах, визначених Законом України «Про вищу освіту» і складається з таких елементів: 1) спеціалізація; 2) перепідготовка; 3) підвищення кваліфікації; 4) стажування. Згідно із Законом післядипломна освіта поліцейських може здійснюватися безпосередньо в підрозділах поліції або в навчальних закладах, зокрема і на договірних умовах. Перші три види професійного навчання здійснюються вищими навчальними закладами зі специфічними умовами навчання МВС України, навчальними планами і програмами яких передбачено вивчення психологічних дисциплін, пов'язаних з ефективною комунікацією, стресостійкістю поліцейських тощо.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Національну поліцію» передбачено, що Національна поліція відповідно до покладених на неї завдань організовує систему психологічного забезпечення поліцейських і працівників Національної поліції та забезпечує її функціонування. Проте досі не прийнято відповідних нормативних документів,

які б закріплювали принципи організації, завдання, функції, структуру, форми і методи діяльності служби психологічного забезпечення Національної поліції.

Наказом МВС України від 26.01.2016 р. № 50 затверджено Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України. Останнє визначає види службової підготовки, до яких належать такі:

– функціональна підготовка – це комплекс заходів, спрямований на набуття і вдосконалення поліцейським знань, умінь та навичок у сфері нормативно-правового забезпечення службової діяльності, необхідних для успішного виконання ним службових обов'язків;

– загальнопрофільна підготовка – це комплекс заходів, спрямованих на набуття і вдосконалення поліцейським умінь та навичок практичного застосування теоретичних знань щодо формування готовності до дій у ситуаціях різних ступенів ризику, а також надання домедичної допомоги у процесі виконання службових завдань;

– тактична підготовка – це комплекс заходів, спрямований на набуття і вдосконалення поліцейським навичок практичного застосування теоретичних знань щодо правильного оцінювання конкретних подій з подальшим прийняттям правомірних рішень та психологічної готовності до дій у ситуаціях різних ступенів ризику;

– вогнева підготовка – це комплекс заходів, спрямований на вивчення поліцейським основ стрільби з вогнепальної зброї, правомірного її застосування (використання) та вдосконалення навичок безпечного поводження з нею, швидкісної та влучної стрільби по нерухомих і рухомих цілях з різних положень, в обмежений час, в русі тощо;

– фізична підготовка – це комплекс заходів, спрямований на формування та вдосконалення рухових умінь і навичок, розвиток фізичних якостей та здібностей поліцейського з урахуванням особливостей його професійної діяльності.

Деякі види, наприклад, вогнева і тактична підготовки, передбачають психологічний складник. Так, у розглядуваному Положенні зафіксовано, що заняття з вогневої підготовки організовуються та проводяться в навчальних групах за місцем служби, на навчальних зборах з обов'язковим урахуванням рівня підготовленості і психологічних якостей поліцейських. Тактична підготовка передбачає набуття і вдосконалення психологічної готовності поліцейськими до дій у ситуаціях різних ступенів ризику; набуття та вдосконалення поліцейськими навичок щодо форму-

вання морально-психологічної стійкості до виконання службових завдань в особливих умовах [3]. Проте зазначеним Положенням не визначено форми, методи, технології та засоби вирішення завдань, пов'язаних з психологічним складником службової підготовки поліцейських.

Отже, як видно з аналізу змісту Закону, постанови Кабінету Міністрів та Положення, психологічному забезпеченню діяльності Національної поліції наразі не приділяється належної уваги. Важливі питання, пов'язані із необхідністю озброєння поліцейських розвиненими психологічними навичками підтримання емоційної стійкості, протистояння стресам, удосконалення комунікації і встановлення психологічного контакту з громадянами, оптимізації соціально-психологічного клімату у колективах підрозділів, протидії службовим зловживанням та корупції у діяльності поліції тощо зараз належно не вирішуються через відсутність їх нормативно-правового врегулювання.

Вважаємо, що з метою докорінного поліпшення якості психологічної підготовки і психологічної роботи в підрозділах Національної поліції України доцільно доповнити перелік видів службової підготовки, зафіксованих у Положенні про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, затвердженому наказом МВС від 26.01.2016 № 50, таким видом, як професійна психологічна підготовка поліцейських. Досвід діяльності поліції у зарубіжних країнах свідчить про те, що остання є комплексом організаційних і психологічних заходів, спрямованих на формування і розвиток у поліцейських професійно важливих якостей.

Професійна психологічна підготовка має на меті розвиток загальних і спеціальних професійних здібностей, знань і умінь поліцейських і формування системної якості поліцейського – психологічної готовності особистості до професійної діяльності. Саме психологічна готовність є кінцевим результатом психологічної підготовки і є стійким довготривалим станом особистості, який характеризується мобілізацією усіх психофізіологічних ресурсів організму, наявністю комплексу мотивів, знань, умінь, навичок та індивідуальних якостей, які забезпечують ефективність виконання певної діяльності.

Психологічна готовність є передумовою будь-якої цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності. У структурі психологічної готовності до професійної діяльності традиційно виділяють такі функціонально взаємозалежні компоненти:

а) мотиваційний – перелік мотивів до вибору і виконання професійних обов'язків та завдань;

б) когнітивний – система знань, необхідних для успішного виконання професійної діяльності;

в) операціональний – наявність вмінь і навичок, відповідних до вимог професійної діяльності;

г) особистісний – комплекс професійно важливих індивідуально-психологічних якостей, необхідних для виконання професійної діяльності.

Достатня розвиненість цих компонентів та їх цілісна єдність забезпечує високий рівень готовності людини до активної, самостійної, творчої професійної діяльності. Недостатня їх розвиненість свідчить про незавершеність процесу формування готовності, про його середній чи низький рівень.

Професійна психологічна підготовка поліцейського – це тривалий процес, який починається на етапі початкової професійної підготовки і продовжується у ході всієї професійної діяльності. Програми психологічної підготовки поліцейських розробляються науковцями, безпосередню психологічну підготовку здійснюють практичні психологи підрозділів поліції та керівники у ході психологічного супроводу навчання та професійної діяльності поліцейських [8–10].

Професійна психологічна підготовка має реалізуватись шляхом проведення навчальних, практичних занять з використанням інтерактивних технологій та методів навчання (тренінгів, ділових ігор, психодрами, брейнстормінгу, кейсів, відпрацювання смуг перешкод тощо). Така підготовка передбачає участь психологів у проведенні цільових інструктажів для поліцейських, які направляються для проходження служби в екстремальні умови (зведені загони, що відряджаються до зони проведення АТО, залучаються до охорони публічного порядку під час масових заходів тощо).

У процесі професійної психологічної підготовки важливо також забезпечити функціонування психотренінгових комплексів, організацію та проведення тренінгів з актуальної для професійної діяльності поліцейських тематики, спрямованої на формування необхідних професійних, поведінкових та комунікативних навичок, формування готовності до дій у різноманітних службових ситуаціях, а також на практичне відпрацювання поліцейськими типових професійних завдань.

Важливим елементом такої роботи є вивчення передового міжнародного досвіду щодо ефективних форм та методів про-



фесійної психологічної підготовки, впровадження сучасних новітніх психологічних методів навчання у практичну діяльність системи психологічного забезпечення Національної поліції. Також вважаємо за доцільне розробити Комплексну програму організації і проведення професійної психологічної підготовки поліцейських Національної поліції України, яка б затверджувалась і впроваджувалась відповідним Наказом МВС України і передбачала принципи організації, мету, завдання, методи і засоби її здійснення.

Також вважаємо за необхідне затвердити у встановленому порядку Положення про організацію системи психологічного забезпечення Національної поліції України, яке має регулювати питання організації, планування та контролю системи психологічного забезпечення, визначати завдання, напрями, функції, принципи його здійснення, методи, прийоми й засоби роботи, форми обліку, питання матеріально-технічного забезпечення, порядок взаємодії і повноваження психологів, керівників органів і підрозділів Національної поліції, інших посадових осіб, задіяних у реалізації завдань психологічної роботи.

Завданнями системи психологічного забезпечення Національної поліції України мають бути такі:

а) формування професійно-психологічної надійності працівників поліції шляхом ретельного психологічного добору, раціональної розстановки кадрів та максимального розкриття їх потенційних можливостей;

б) формування психологічної готовності працівників поліції до ефективного виконання ними професійних завдань у різноманітних умовах службової діяльності;

в) здійснення психопрофілактичної роботи, зведення до мінімуму негативного впливу на працівників поліції шкідливих факторів службової діяльності, надання необхідної психологічної допомоги учасникам бойових дій з метою збереження їх фізичного здоров'я та психологічного благополуччя;

г) створення оптимальних соціально-психологічних умов для ефективної професійної діяльності працівників поліції та службових колективів;

д) психологічне супроводження оперативних заходів та слідчих дій.

Відповідно до зазначених завдань система психологічного забезпечення Національної поліції України має включати такі основні напрями діяльності:

а) психологічне вивчення осіб – процес визначення у працівника поліції провідних індивідуально-психологічних особливостей,

якостей і рис характеру, мотивації поведінки, емоційних реакцій та станів, закономірностей перебігу психічних процесів, рівня розвитку інтелекту, особливостей мислення, пам'яті, уваги, емоційно-вольової сфери, наявності лідерських тенденцій, загального розвитку комунікативних якостей, схильності до управлінської діяльності, прогнозування стресостійкості, успішності в певних умовах професійної діяльності, психологічної готовності до проходження служби в екстремальних ситуаціях;

б) психологічна підготовка осіб – процес формування у працівників поліції професійно-психологічної надійності, стійкості, готовності до різноманітних умов службової діяльності, навичок конструктивної комунікації з різними верстами та категоріями населення. Така підготовка реалізується шляхом проведення навчальних, практичних занять з використанням інтерактивних форм та методів навчання (ділових ігор, тренінгів, практичного відпрацювання смуг перешкод);

в) психопрофілактична робота – комплекс організаційних, соціальних, психологічних заходів, що проводяться з метою підтримки оптимальної працездатності працівників поліції, зведення до мінімуму впливу на них несприятливих чинників службової діяльності, збереження їх психічного та фізичного здоров'я шляхом впровадження комплексу діагностичних, просвітницьких, практичних заходів (цільових психодіагностичних досліджень, експрес-діагностики, консультування, заходів психокорекції, психотренінгових комплексів, кімнат психологічного розвантаження, проведення психологічної реабілітації працівників поліції, які перебували в екстремальних ситуаціях);

г) соціально-психологічне супроводження службових колективів – процес формування оптимальних соціально-психологічних умов для підтримки працездатності та ефективної діяльності службових колективів (реалізується шляхом періодичного моніторингу стану соціально-психологічного клімату в службових колективах, оцінки рейтингу керівництва, виявлення чинників, що деструктивно позначаються на ефективності діяльності, а також сприяння оптимізації соціально-психологічного клімату, проведення заходів корекції колективних відносин, надання рекомендацій);

д) психологічна підтримка оперативних заходів та слідчих дій – комплекс організаційних, просвітницьких, психологічних заходів підвищення ефективності діяльності працівників поліції у процесі розкриття та розслідування злочинів (здійснюється

шляхом надання психологічних консультацій працівникам поліції, проведення кримінального профайлінгу в ході проведення оперативних заходів та слідчих дій).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, наразі в Україні відсутня нормативно-правова база проведення професійної психологічної підготовки поліцейських. Тому видається актуальним завданням розробка низки нормативно-правових актів, якими були б урегульовані питання, пов'язані із організацією і проведенням такої підготовки поліцейських.

Вбачається доцільним, насамперед, доповнити перелік видів службової підготовки, зафіксованих у Положенні про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, затвердженому наказом МВС від 26.01.2016 р. № 50, таким видом, як професійна психологічна підготовка поліцейських.

Також доцільно розробити Комплексну програму організації і проведення професійної психологічної підготовки поліцейських Національної поліції України, яка б затверджувалась і впроваджувалась відповідним наказом МВС України.

Важливим нормативним документом, спрямованим на покращання професійної психологічної підготовки особового складу Національної поліції України, може стати Положення про організацію системи психологічного забезпечення Національної поліції України, яке б також затверджувалась і впроваджувалась відповідним наказом МВС України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41 (9 жовтня). С. 1970. Ст. 379.
2. Про затвердження Положення про Національну поліцію: постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 877. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248607704>.
3. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України Наказ МВС України від 26.01.2016 р. № 50. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16>.
4. Барко В.І., Клименко І.В., Криволапчук В.О. Профілактика адиктивного поведінки у працівників ОВС України: навч. посібник. К., 2009. 52 с.
5. Криволапчук В.О., Кримська М.С., Решко С.М. Спеціальна фізична підготовка: навч. посіб. К.: Нац. ун-т внутр. справ, 2009. 209 с.
6. Остапович В.П., Бабенко В.Г., Кириєнко Л.А. Психологічна та фізична готовність особистості до дій в екстремальних ситуаціях: практичний посібник / за ред. В.О. Криволапчука. К.: ДНДІ МВС України, 2016. 84 с.
7. Криволапчук В.О., Кушнар'єв С.В., Слівінський В.Р. Профілактика професійної деформації працівників органів внутрішніх справ: навч.-метод. посіб. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2014. 68 с.
8. Остапович В.П., Кириєнко Л.А., Котляр Ю.В., Барко В.В. Особливості надання психологічної допомоги учасникам АТО: посібник / за ред. В.О. Криволапчука. К.: ДНДІ МВС України, 2017. 163 с.
9. Aldwin C.M. Stress, coping, and development, Second Edition: An Integrative Perspective. New York: Guilford, 2007. 432 p.
10. Maddi S., Khoshaba D.M., Jensen K., Carter E., Lu J.L., Harvey R.H. Hardiness training for high risk undergraduates. NACADA Journal. 2002. № 22. P. 45–55.

УДК 159.9:177.3

БРЕХЛИВІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Топоркова І.В., керівник навчального відділу
Харківський інститут фінансів

Київського національного торговельно-економічного університету

У статті проаналізовано наукові підходи щодо поняття «брехливість» як психологічного феномену. Розглянуто брехливість у зв'язку із психофізіологічними, психологічними і соціально-психологічними характеристиками особистості.

Ключові слова: брехливість, особистість, психологічний феномен, психофізіологічні, психологічні, соціально-психологічні характеристики.

В статье проанализированы научные подходы к понятию «лживость» как психологического феномена. Рассмотрено «лживость» в связи с психофизиологическими, психологическими и социально-психологическими характеристиками личности.

Ключевые слова: лживость, личность, психологический феномен, психофизиологические, психологические, социально-психологические характеристики.